

ЗАНАЯТЧИЙСТВОТО И ПОПУЛЯРНИТЕ БАНКИ ВЪВ ВАРНА ПРЕЗ 1933 ГОДИНА

Даниела Д. Попова

Abstract: *The craftsmanship and the popular banks in Varna have developed the economic potential and the social interactions in the city in 1933. A correspondence in a local newspaper testifies to the ongoing discussions about the role of craftsmanship and popular banks, and this has prompted changes in the political and economic base later in time. The purpose of the paper is to provide some documents and testimonies about the conditions, trends and opportunities of craftsmanship in the region during the Great Depression.*

Key words: *crafts, popular banks, culture*

Въведение

Занаятчийството във Варна в периода на Голямата депресия през 30-те години на миналия век допринася за икономическото развитие на региона и подпомага културните инициативи и проекти на града. То се явява като фактор за стабилността на инвестициите в бъдещето и като възможност да се произвеждат блага и да се предлагат съпътстващи ги услуги в регионалната икономика. За справяне с конкуренцията на едрите индустриалци и търговци, занаятчии и дребни и средни селскостопански собственици се сдружават в така нар. производителни занаятчийски кооперации, чиито структури им подпомагат дейностите по получаване на кредитен ресурс при поизгодни условия. Особено място между кооперативните сдружения по своето бързо развитие и значение заемат популярните банки. Така през 1910 година 46 представители от средите на занаятчиите и търговците в града основават кредитната кооперация „Варненска популярна банка”. Инициатори са Антон Патамаски, Харалан Николов, Жеко Димитров, Рафаил Рахнев и др. През годините банката се развива и през 1939 година построява своя сграда на площад “Независимост”. През цялото време на своята дейност Варненска популярна банка подпомага стопанския и културен подем на град Варна [7].

Кооперациите и популярните банки

В краткия мирен период между Балканските войни и Първата световна война освен клон на Българска народна банка, в града работи и клон на Българска земеделска и кооперативна банка, но кредитните институции основно са частни банки. Сред тях предпочитана е *Земеделската търговска акционерна банка “Плуг”*, основана на 21 декември 1911 година в град Каварна, чиято централа след войните се прехвърля във Варна. „Управителният съвет на банката от основаването ѝ се оглавява от Атанас Хр. Ючормански. В съвета влиза и друг едър земевладелец – Никола Хаджииванов, както и инженер Златан Бръчков. Директор на банката е Христо П. Бакалов, а след смъртта му – Никола Стефанов. През 1919 година централата на банката се премества в Провадия, където съществува до 1940 година.“ [7]

В обстоятелствен доклад за стопанското състояние на района на Варненската търговско-индустриална камара от 1931 година се посочва, че “от особено значение са производителните занаятчийски кооперации, които в началото даваха големи надежди, днес, обаче, от тях са останали само няколко, които едва поддържат съществуването си. Производителната кооперация, като седморка, не е издържан кооперативен институт – тя трябва да бъде разширена в капиталистическо предприятие, с широк достъп за членуване, или пък като

отделение при кредитните и потребителни кооперации.” [1]

Данните за кооперациите по окръзи и брой членове към 1926 година са посочени в таблица 1.

Таблица 1. Кооперациите към 1926 г.

Окръг:	Производителни		Районни съюзи и централи	
	Сдружения	Членове	Сдружения	Членове
Варненски	9	262	2	78
Търновски	15	1154	2	61
Шуменски	6	164	4	95
Всичко:	30	1580	8	234

Особено значение за кооперативните сдружения има бързото развитие на популярните банки, които ги обслужват. В района на Камарата на град Варна осъществяват дейност 35 такива банки, от които 15 - в градове и 20 - в села в околността. До приключването на войните е имало само 7 популярни банки, а от 1919 година до 1929 година са възникнали останалите 28, повече от които са селски. Възникването на популярните банки в района, по години, е както следва (фигура 1):

- 1910 г. – 3 популярни банки
- 1911 г. – 2 популярни банки
- 1913 г. – 1 популярна банка
- 1914 г. – 1 популярна банка
- 1919 г. – 5 популярни банки
- 1920 г. – 3 популярни банки
- 1921 г. – 2 популярни банки
- 1922 г. – 2 популярни банки
- 1924 г. – 4 популярни банки
- 1925 г. – 2 популярни банки
- 1926 г. – 4 популярни банки
- 1928 г. – 5 популярни банки
- 1929 г. – 1 популярна банка

Всичко – 35 популярни банки

Фигура 1. Популярните банки в град Варна

Във всички градски банки преобладаващите членове са занаятчии, професионалисти и чиновници, а по селата – селски стопани и занаятчии.

До войните участието на занаятчийството в популярните банки е едва 30%, но след това участието бързо нараства и превишава 50%. Увеличават се и селските стопани като членове на популярните банки, за които, както и за занаятчиите, това е възможност да имат достъп до източник за достатъчен и евтин кредит.

В таблица 2 са посочени някои финансови показатели за дейността на популярни банки във Варна в началото на световната криза и Голямата депресия.

Таблица 2. Финансовото състояние на някои банки през 1929 година (в лв)

Банки	Капитал	Резервен	Културен	Аморти-	Разни
			Фонд	зации	
Варна	21 046 000	5 694 661	90 440	-	745 314
Варненска					
Приморска	202 700	10 635	-	-	-
Провадия	3 577 945	355 091	202 872	-	404 159

„Следната таблица (таблица 3) дава положението на разните влогове при популярните банки в района ни на 31 декември 1929 година“:

Таблица 3. Влогове при популярните банки към 31 декември 1929 година

Банки	Срочни	Безсрочни	Спестовни	Гаранционни
Варна	801 135	55 568 018	2 071 000	2 016 712
Варненска				
Приморска	-	925 767	955	-
Провадия	888 085	10 994 710	2 250 741	-

Тези данни свидетелстват за едно добро състояние на популярните банки, което, според доклада на Варненската търговско-индустриална камара от 1931 година, „даде своите благоприятни резултати. Когато през втората половина на 1929 година избухна кризата в кредитния ни пазар, това бяха популярните банки, които, запазвайки

хладнокръвие всред възбудената паника на БНБ и частните банки, съумяха да запазят от пълно сътресение дребнопроизводителния и търговски свят и да закрепят положението му всред разстроената пияца от протестиращи полицаи, мораториуми и фалити.

Голяма заслуга принесоха и селските популярни банки, основани в по-големите населени пунктове, където, наред със земледелци, действат търговци, занаятчии и дребни индустриалци. Появяването на тия банки в селата, обаче, породило остро недоволство от страна на земеделските кредитни кооперации, които се почувстваха уязвени от популярния кредит. Въпросът, както е известно, бе отнесен във Върховния кооперативен съвет, който, в стремлението си да обедини кооперативния кредит, препоръчва следната спогодба между Бълг. Земеделческа и Българ. Централна Кооперативна Банка:

1. да не се позволява основаването на популярни банки в села, където вече има земеделски кооперации;
2. Б.Ц.К.Б. да не кредитира селските популярни банки с членове повече от 75% земеделци;
3. Б.З.Б. и Б.Ц.К.Б. определят начина за сливане на паралелно действащите популярни банки и земеделски кооперации в едно и също село;
4. забранява се членуването на селските стопани едновременно в популярна банка и земеделска кооперация.“ [1]

Занаятчийството и популярните банки – една кореспонденция във в-к „Черно море“ от 1933 година

В периода на Голямата депресия в света представителите на занаятчийството са се сблъскали с явна и скрита опозиция на усилията им да се справят с кризата. Често са възниквали спорове относно разбирането за

кооперативното дело по света и те са били формалният повод за различните идеологически интерпретации по-късно, след 1947 година, когато е закрыта дейността на Варненската търговско – индустриална камара, обслужваща предимно занаятчийството в града и региона (и построена изцяло с меценатството на известни занаятчии и общественици), и сградата ѝ е предоставена за ползване на Щаба на Военноморските сили на Република България. Такъв пример е и цитираната по-долу кореспонденция между Ст.Р.Карастоянов и анонимен занаятчия във вестник „Черно море“. Автентичността на текста е запазена в оригиналния му вид и е представена без съпътстващ анализ, за да прецени читателят, според своите виждания, какви са тенденциите, убежденията и културата на дискутиращите актуален за времето си въпрос.

„И занаятчийството понесе страшните последствия на войната и то биде подхвърлено на непосилни неволи безсилно да се окопите и опази в общия порой на стопанския упадък. Това негово състояние се използва от демагози и карьеристи – партизиращи за свои цели, които имаха често успехи. Мнозина се бяха увлекли, здравия разсъдък се затъмни, бацилт на спекулата зарази широки кръгове и от занаятчийството. Тогава занаятчиите се бяха фактически отчуждили от кооперативната идея и Популярните банки и масово предаваха ръководството на своите организации на демагозите. Последните умело демагогстваха, плачейки лицемерно за 500 милиона държавен заем и уверяваха, че занаятчийството ще хароса само, ако неговите водачи станат министри.

Когато управляващи партии повечето от партизански интерес, давеха 20 милионния, 40 милионния и 50 милионния кредити за занаятчийството, вместо милионите да бъдат правилно

използвани за общи доставки и продажби чрез кооперациите, те бяха разхвърлени между отделните лица-занаятчии. Популярните Банки въпреки това пренебрежение, обаче, се развиваха и вършеха своята ползотворна работа между занаятчийството. Тогава демагозите сред занаятчийството ругаеха Популярните Банки и техните ръководители. Но здравата организация на съюзените Популярни Банки, за щастие достойно отбиваше всички нападки и изобличаваше демагозите. Но като че ли още занаятчийството не преценява и не обсъжда отношенията си към Популярните Банки самостоятелно.

Във в-к “Занаятчийска дума” се пишат нелепости и заблуждения, като например, че в Популярните Банки в които има по-голям капитал се ползува с по-големи заеми, по-големи облаги. А влоговете и дяловете се събират от всички членове. Че дребните съществуваания пълнят касите, а едрите (големи и крупни) се ползват от кредит. В други брой Популярните Банки се наричат “Банкерски бюрократически институт”.

Тези хули напомнят самозабравата на ония, които секат клона на който са седнали.

А в един позив, печатан в брой 1321 на в-к З.Д. се иска облекчение на длъжниците - занаятчии, като и задълженията към Популярните банки се намаляват с 50 на сто. А кой ще са ощети, ако се удовлетворят подобни батакчийски искания? Това свидетелства за отчуждението на тия занаятчийски среди от принципите на кооперацията. Това е демагогията, която не можем да не изобличим. Но тя се шири. И със закони се насажда и закърмя... Друг водач на занаятчийството в София изкарваше Популярните Банки за най-лихварски учреждения в България. Лихвата, която вземали била 16 на сто...

Така с демагогия се заблуждава занаятчийството от своите водачи и

вместо кооперативно съзнание и просвета, в него се насаждат разколнически желаниа, недоволства и батакчийски дух. А тъкмо на занаятчийството се налага дългът да бранят Популярните банки, които са единствената тяхна опора днес и утре.

Ние ще припомним народната мъдрост за котката, която като пощуряла ухапала си опашката и от болка заскимтяла и почнала душа да бере.

Здравия разум на занаятчийството трябва да се наложи на ръководството му. Не се ли направи това, пакостните последствия ще се струпат пак на неговата глава.“ (Автор: Ст.Р.Карастоянов) [2]

„В брой 1225 на в. “Черно море” г-н Ст.Р.Карастоянов пише статия за “доброто на занаятчийството”. Подбудите да пише подобна статия и каля незаслужено цяло едно съсловие и неговите организации без да има понятие от техния организационен живот са ясни на занаятчийството.

Ако г.Карастоянов познава развоя на българското занаятчийство поне след войната, тогава когато той е бил едва ли не на ученическата скамейка, никога не би си позволил да пише, че тогавашното състояние на занаятчийството е било използвано от партизани, които често са имали успех, защото тогавашните “партизани демагози” бяха днешните патрони на Карастоянова, който използвайки готовността на това съсловие да сътрудничи за всяка кооперативна идея, си създадоха бюрократични институти, в които намериха прибежище те и техните протежета с целите си семейства. Доколко Карастоянов не познава въпроса за занаятчийските организации проличава от пасажа “Тогаво занаятчиите се бяха фактически отчуждили от кооперативната идея и Популярните банки и “масово” предаваха ръководството на своите организации на демагозите.”

Та знае ли той колко членове занаятчийски имат популярни банки в страната? С какъв дялов капитал те участват в тях? Какъв кредит използват и какви лихви плащат за него?

Чел ли е той закона за занаятите, за да му стане ясно кому занаятчийството поверява управата на своите организации и какви са те?

Понататък Карастоянов умува по раздаването на прословутия 50 милионен занаятчийски кредит, като за неправилното му раздаване той хули тоже “демагозите” на занаятчийските организации, без да си дава сметка, че този кредит беше делегиран да се раздава не от тях, а от популярните банки.

Разправя той за “Отбивание на атаките отправени спрямо съюзените популярни банки”. Но кой създаде популярните банки? Чий организации са те и кой ги напада?

В тревога са тия кооперативни деятели воглава с г-н Палазова, защото виждат грешките си от миналото. Плаши ги закона за длъжниците. “Злото се закърмя със закон” казва Карастоянов, но не си задава въпроса защо при добрите години не са били предвидливи да се приготвят за такива изненади, които могат да настъпят.

В статията си г.Карастоянов изкарва българските занаятчийски-производители бранителите, със собствената си кръв и месо, на своето отечество, едва ли не без значение за нашия стопански живот. Това занаятчийство наскоро образува своя съюз на занаятчийски кооперации и след дълги борби издейства да се учреди самостоятелен кредитен институт при Централната Кооперативна Банка.“ (Автор: Занаятчия) [4]

„В брой 1233 на в.Черно море е дадено място на един пасквилен отговор на статията ми, печатана в брой 1225, чийто автор злослови и клевети както мен, така и ръководството на

Популярните банки в страната. Моля Ви да поместите следното: “Занаятчията” комуто липсва доблестта да посочи името си, не заслужава честта да му отговарям, но моите чувства за достойнство и чест ме задължават да отхвърля безсъвестните клевети по мой и на ръководството на Популярните Банки адрес, чиито разбираня и дела получават години наред одобрение от целокупното кооперативно движение в страната, от всички стреди, с изключение на ония, чиито интереси са засегнати. Едновременно с това и да подчертая моите мисли. А именно:

1) Не съм отричал занаятчийството и неговото участие в Популярните банки със статията си. “Занаятчията” шантажира обществото с извъртания. Посочих и твърдя, че демагозите сред водачите на занаятчийството са пакост за самото занаятчийство в миналото и сега.

2) Злоезичието на този многознающ “занаятчия” и неговата заядливість ме още възмушават, поради факта, че той е мой съученик и когато аз съм седял на ученическата скамейка и той е бил до мен. Този довод е смешен и сочи за неговото скудоумие. Безсрамно е да се хули онзи, чието мнение не споделяме. Още повече, когато “занаятчията” претендира да изразява мнение на група занаятчийци.

2) И този “занаятчия” трябва да се справи с отчетите на съюзените Популярни Банки, за да провери цифрите, които показват, големите дела на моите “патрони” и да чуе това що пишат и говорят големи капацитети економисти наши и чужди за тях. Аз се гордея, че съм последовател на достойни кооператори идеалисти и честни общественици, а не на кариеристи теоретици в средата на занаятчийството, които кошунстват с неговите интереси и си правят партия и със своите мизерии и демагогия са познати на честното занаятчийство в страната и града ни.

Тези именно демагози днес са лумпенизирани и от министриабли направо се върнаха към занаята си и наново пак чрез свои оръжия демагогствуват, защото са дескредитирани сред занаятчийството.

3) Популарните Банки не са само занаятчийски кредитни институти. Те са народни кредитни организации. И като десетгодишен служител в кооперативното движение, службата на когото е известна на всички, които са били в съприкосновение с мене, не мога да изхождам от егоистичните интереси на едно само съсловие. Ако занаятчийството е един от факторите за създаването и развитието на Популарните Банки в страната, което никога не оспорвам, не следва от това, че днес трябва да се допусне, щото известни среди от него намиращи се под влиянието на демагогията, да искат чрез разни закони от временен характер, противоконституционни, да рушат или да подкопаят стабилитета на тия народни кредитни институти.

По тази логика всеки спокойно приценяващ разбиранията, ще долови, че такива отношения неминуемо ще подтикнат утре, занаятчиите, които са притеснени, да роптаят и против новоучредяващият се самостоятелен занаятчийски кооперативен институт при Б.Ц.К.Б. При този манталитет ние не виждаме гаранциите от тази опасност. И тогава ще излезе че е виновен този, който дава, а не който взема.

4) Ние твърдим че занаятчийството няма да си подобри хала с учредяването на самостоятелен кредитен занаятчийски институт при Б.Ц.К.Б. Защото занаятчийството днес е целокупно зле и нуждите на всички едновременно ще трябва да бъдат задоволени от този институт, за да оправдае той своето предназначение. Това ще се отрази върху неговия стабилитет по силата на еднословния му характер. Популарните банки имат това

преимущество, че като народна кредитна организация обединяват разни категории, съсловия и класи, с разновременни нужди, които се задоволяват и разновременно.

Благодарение на това те могат винаги да дадат и повече и на по износни условия, според нуждите и съобразно вотът на общите ни събрания. Само този, който познава живота на кредитните организации може да разбере тази истина. А този, който не я разбира се пуца на крилата на хулите, клеветите и демагогията. Тежко на тези, които се водят по него.

5) Дългуващите занаятчии могат да бъдат облекчени днес не по пътя на батакчийството чрез закони, както искат занаятчии от Бяла, а чрез намаление лихвения процент и разсрочки на издълженията, въпроси които се обмислят от Попул. Банка.“ (Автор: Ст.Р.Карастоянов) [3]

„В отговор на опровержението на г-н Ст. Карастоянов отговарям не с цел да се защитавам, поради простата причина, че не намирам от кого, но да обърна вниманието му, че той нищо конкретно не ми отговаря или оборва с нещо моя “Пасквил”.

Щом не отрича занаятчийството и неговото участие в поп.банки защо конкретно не отговори в какво е криво това съсловие по всички ония обвинения, които той хвърли в първата си статия? По 50 млн. занаятчийски кредит например? Дължа да заявя, че не съм изразявал мнението в първия си отговор, на никаква група занаятчии, а чисто мое мнение. Във Варна няма група занаятчии, а има местен занаятч. комитет, представител на организираното занаятчийство.

Отчетите на съюзените поп.банки ми са известни. Успехите са ясни, но и помощниците за тия успехи се знаят.

Това са кооператорите, а кооператорите предимно са занаятчии, че Поп. Банки обединяващи разни съсловия и класи са най-лесно

приспособими да подпомогнат занаятчийството, това е вярно на теория. Ако и практиката беше съгласна с това, тогава би следвало щом Поп. Банки са добре то и преките участници в тях да са добре. Така ли е в същност днес? Нека г-н Карастоянов сам си отговори, защото занаятчийството за себе си е отговорило отдавна.

Колкото затова, че съм нападал неговият “Патрон”, нека ми бъде простено от г-н Карастоянов, но ако човек е слушал неговите поздравления към занаятчийството някога и неговите благопожелания в тържествени случаи и който е чул неговото становище по последните мерки за подпомагане на това съсловие в редица конференции все във връзка с това подпомагане не може да има за него друго мнение.

Ако имало демагози-министриабли, с това напълно съм съгласен и ако някак раздразних с първия си отговор Карастоянов, направих го именно с цел той да излезе от положението на недомлъвките и посочи кои са те именно, защото те не са днес нито ръководители, нито водители на трудното занаятчийство и че трябваше той за техните грехове да клейми цяло съсловие не що което му се видело по-лесно, отколкото да шибне първите по врата. Намирам че с г-н Карастоянова след тая му статия ще можем лесно да се разберем, но има парливи въпроси, които не могат да се изнесат тук. Ако той желае да се запознае със съществуващите днес занаятчийски организации във Варна, нека посети клуба на последните който е отворен за всички, които се интересуват от занаятчийските борби и получи осветление.

Няма нужда да излизам с името си защото не мисля да правя кариера от всичко това и да създавам известност. Кариерата съм си създал като занаятчия и си оставам независим такъв.“ (Автор: Занаятчия) [5]

Заключение

Политическата и икономическата обстановка в България след Втората световна война предпоставя промени на банковата система, която бързо се трансформира в края на 1947 г. при извършената радикална реформа с приемането на Закон за банките. „Съществуващите дотогава частни банки са национализирани, а цялата система е организирана по съветски образец, функциониращ до края на 80-те години на XX век. Осъществена е и парична реформа, целяща намаляване на количеството пари в обращение и изтегляне на емитираните от държавата съкровищни бонове.

Новият Закон за банките обявява банковото дело и всички банковни сделки за държавен монопол, което противоречи изцяло на дейността и ролята на търговските банки. Основна задача в тази област се вменява на Българската народна банка (БНБ), която загубва своята независимост и става пряко подчинена на Министерския съвет и на министъра на финансите. Едностепенната банкова система (1951-1987 г.) се характеризира с това че освен изпълнението на емисионни функции, БНБ действа и като търговска банка. Тя е задължена да кредитира държавата и икономиката и се превръща в център за разплащане между предприятията, организациите и учрежденията. С Постановление № 218 на Министерския съвет от 2 март 1951 г. се закриват т.нар. „популярни банки“ и техните клонове по места стават клонове на БНБ.“ [6] Така в сградата на Варненска популярна банка на площад “Независимост” започва да функционира клон на БНБ, а занаятчийството и кооперативните сдружения постепенно се интегрират в индустриалните предприятия на Република България. Едрият капитал взема превес, а държавата поема изцяло грижата за социалното възпроизводство на човешкия фактор, което е по-скоро

идеология отколкото ориентация спрямо икономическата реалност на развитието.

Литература:

1. Обстоятелствен доклад за стопанското състояние на района на Варненската търговско - индустриална Камара. Представен в Министерството на търговската промишленост и труда през м.юни 1931 год., Варна, Печатница и Хромофотография "Просвещение", 1932 г., стр.30-35.

2. Карастоянов, Ст. Занаятчийството и Популярните банки. В-к "Черно море", година V, Варна, бр.1225/05.02.1933 г., стр.2

3. Карастоянов, Ст. Занаятчийството и Популярните банки (опровержение). В-к "Черно море", година V, Варна, бр.1243/23.02.1933 г., стр.2

4. За ролята на занаятчиите в популярните банки (Отговор на г.Карастоянов). В-к "Черно море", бр.1233/13 февруари 1933 г., стр.2

5. Занаятчийството и популярните банки (Отговор на опровержението). В-к "Черно море", година V, Варна, бр.1248/28.02.1933 г., стр.2

6. <https://blog.fibank.bg/банки-и-банкери-в-българия-в-периода-1944-1989-г.html>

7. <http://ref.blog.libvar.bg/2015/06/30/parvite-banki-vav-varna/>

За контакти:

Доц. д-р Даниела Димитрова Попова
ВСУ „Черноризец Храбър“, Варна
E-mail: popovadaniela@hotmail.com